

ONDERWIJS IN BEELDCULTUUR

Gerrit Dinsbach en Frans Josef Witteveen

Inleiding

De inhoud van een schoolvak wordt in hoge mate bepaald door het belang dat er in een bepaalde maatschappelijke samenhang aan wordt gehecht. Je ziet dan ook dat de inhoud van vakken in de loop van tijd drastisch veranderen, soms zelfs helemaal verdwijnen.

Het is dus zaak de uitgangspunten van een vak voortdurend onder de loep te nemen. In de regel zal dit leiden tot beperkte 'bijstellingen' maar het kan evengoed uitlopen op een drastische 'paradigmawisseling'. Dat laatste lijkt nu het geval te zijn. Niet alleen de vakken afzonderlijk maar ook het onderwijs als geheel wordt op de schop genomen.

Tijd dus om ook de grondslagen en de relevantie van het beeldend onderwijs eens nader te bekijken. Een fundamentele verandering lijkt te zijn geïnitieerd in het rapport *Waarom? Daarom!* waarin niet meer wordt gesproken over Beeldende Vorming maar over Beeldcultuur.

Deze notitie is een poging dit begrip *Beeldcultuur* te analyseren en te onderzoeken wat de consequenties daarvan zijn voor het onderwijs. In dit onderzoek zullen we ook te rade gaan bij 'deeldisciplines', zoals leerpsychologie, kunsttheorie en andere.

De uitkomst ervan kan leiden tot een verdieping (en eventuele bijstelling) van de zg. Visietekst (zie bijlage 1) en het concreet benoemen van kwaliteitscriteria van de onderscheiden vormen van onderwijs waarin beeldcultuur als schoolvak een rol speelt of behoort te spelen.

Om het geheel wat gemakkelijker hanteerbaar te maken voor een discussie in bredere kring hebben wij gekozen voor een overzichtelijke, puntsgewijze indeling.

Wat moet in het vak Beeldcultuur de revue passeren?

Toelichting op de vraagstelling

1.1 waarneming

Elk individu heeft zintuigen – zoals ogen – die eraan kunnen bijdragen zich in het leven staande te houden en zich te ontwikkelen.

Het zintuig geeft signalen uit de buitenwereld door aan de hersenen, die deze signalen interpreteren en eventueel omzetten in handelingen.

De interpretatie van deze signalen wordt bepaald/beïnvloed door:

- objectieve verschijnselen (natuurwetenschappelijk) zoals kleur, lichtintensiteit
- subjectieve verschijnselen (individuele kenmerken van degene die waarneemt) zoals voorkeuren en ervaringen
- intersubjectieve verschijnselen (maatschappelijk) zoals religie, mode, afgesproken regels

Dit hele proces kan leiden tot een zekere mate van inzicht, biedt de mogelijkheden bewuste keuzes te maken en kan bovendien bijdragen tot zelfkennis en kennis van de leefomgeving waarmee het individu een relatie onderhoudt.

1.2 beeldcultuur

Een beeld, zoals hier is opgevat, is een object dat primair is gemaakt om gezien te worden. Dat kan een kunstwerk zijn of een vormgegeven gebruiksvoorwerp ("toegepaste kunst"), maar ook een menselijke ingreep in de omgeving.

Aan een beeld kan betekenis worden gegeven. Die betekenis wordt niet alleen bepaald door objectieve aspecten (verf op een doek), maar ook subjectieve ("dit beeldhouwwerk overweldigt me"),

“deze kleurencombinatie geeft me rust) en intersubjectieve, maatschappelijke aspecten (verkeersborden, naaldbomen in de huiskamer in de 2^e helft van december etc.)¹
Deze beelden en de betekenissen die eraan worden gehecht vormen samen de beeldcultuur.

1.3 Belang van beeldcultuur

Het vak beeldcultuur beoogt inzicht te verschaffen in beelden. Dit kan zowel door het zelf produceren van beelden als het beschouwend analyseren van beelden die door anderen zijn gemaakt. Dit alles kan resulteren in een weloverwogen interpretatie, gebruik en toepassing van die beelden, en dus niet louter het resultaat zijn van een primaire reflex (“het spreekt me niet aan”). De productie van beelden kan vanuit verschillende motieven gebeuren en het resultaten kunnen een uiteenlopend karakter hebben:

- expressief (de maker maakt iets kenbaar van zichzelf)
- fatisch (aandacht trekken en vasthouden)
- esthetisch
- informatief
- directief (de maker beïnvloedt de beschouwer, zet hem aan tot bepaald gedrag).

In dit proces is er sprake van coderen en decoderen: de maker codeert, de ontvanger decodeert - dit uiteraard op verschillende niveaus: een geoefende beschouwer zal meer uit een beeld halen dan een oppervlakkige kijker, en bekwame vormgever meer in het beeld leggen dan een knutselaar. Ook de traditie en de kennis daarvan en de maatschappelijke context zal hierbij een belangrijke rol spelen. Het zal dus van de kennis en de kunde van zowel de maker als de beschouwer afhangen op welk niveau de overdracht zal plaatsvinden. En natuurlijk van de mogelijkheden en beperkingen van het beeld zelf.

1.4 Taak en belang van onderwijs in beeldcultuur

De taak van het onderwijs in het vak beeldcultuur is het aanbrengen van kennis, inzicht en vaardigheden voor zover die van belang zijn voor

- het individu in zijn rol van beschouwer (waarnemen, interpreteren);
- het individu in zijn rol van maker (vormgeven, creëren);
- de maatschappij waarin het individu functioneert, op welk niveau dan ook (economisch, religieus).

Het spreekt voor zich dat bij de vertaling van deze doelen rekening moet worden gehouden met het ontwikkelingsstadium van de leerling en het onderwijstype waarin het vak wordt gedoceerd.

Stellingen

In het kader van de vraag (*Wat moet in het vak Beeldcultuur de revue passeren?*) poneren we enige stellingen die niet zozeer de bedoeling hebben om datgene wat voor de hand ligt te benadrukken, maar om onduidelijke zaken en/of mogelijk eenzijdige visies ter sprake te brengen. En vervolgens verbetering te bewerkstelligen. De stellingen zijn geformuleerd in relatie tot het algemeen vormend onderwijs en is dus niet gerelateerd aan vakopleidingen.

We beginnen met hoe het niet zou moeten:

Onderwijs in beeldcultuur is qua doelstelling onnodig eenzijdig als zij zich vooral richt

- op het voorbereiden tot beeldend kunstenaar (analoog aan bijv. het vak Nederlands alleen ten behoeve van het leren schrijven van poëzie)
- op therapeutische zelfwaardering van de leerling
- op museumbezoek en bewondering van kunstenaars als bewijs van beschaving
- op ontspanning tegenover “leervakken”

Onderwijs in beeldcultuur legt een verkeerd accent op reflectie op eigen en andermans werk als de aandacht daarvoor is geminimaliseerd met als argument “dat het anders ten koste gaat van de tijd die besteed kan worden aan het zelf beeldend bezig zijn”.

¹ Ook aan visuele verschijnselen die in de hier gehanteerde strikte zin géén beeld zijn omdat ze niet zijn gemaakt (zonsverduistering, regenboog) kan een interpretatie worden verbonden.

Hoe dan wel:

In het vak Beeldcultuur moet de plaats van productie van beelden altijd gekoppeld zijn aan duidelijk omschreven leerdoelen.

Beeldanalyse moet zowel bij de productie als bij de receptie en reflectie een belangrijke plaats in nemen.

Het resultaat van wat een leerling in het kader van het onderwijs in beeldcultuur heeft uitgevoerd moet getoetst worden op grond van wat is geleerd en niet van wat is gevoeld.

In onze cultuur is het noodzakelijk de mogelijkheden van beelden te kennen om er optimaal gebruik van te kunnen maken en er niet onbewust door gemanipuleerd te worden.

Bijlage 1 visietekst NVTO/VLBV

Het beeldend onderwijs

De invloed van beelden is ongekend sterk. Ze beïnvloeden niet alleen onze samenleving, maar ook ons persoonlijk ervaren, denken en doen. De hoeveelheid beelden blijft toenemen en voortdurend ontstaan nieuwe vormen.

Het onderwijs is onderdeel van onze beeldrijke en zich steeds veranderende cultuur. Het beeldend onderwijs wil daarom dat de leerlingen zich bewust worden van de rol die zij daarin spelen en dat zij goed geïnformeerde, zelfstandige, actieve en kritische deelnemers worden. Ze moeten 'beeldwijs' worden, dat wil zeggen dat zij de vormen van beeldcommunicatie verstaan en gebruiken. Daartoe leert het beeldend onderwijs de leerlingen twee dingen: beelden begrijpen en beelden maken.

Wat het eerste betreft: het beeldend onderwijs brengt leerlingen beeldbegrip bij, het denken óver en ín beelden. Wat het tweede aangaat: het leert leerlingen een eigen, beeldend vermogen ontwikkelen. Zij leren met beeldaspecten, materialen en technieken op persoonlijke wijze vormgeven.

Het begrijpen en maken van beelden staat niet los van elkaar. Ze zijn nauw met elkaar verbonden. Het beeldend onderwijs richt zich op productie, receptie en reflectie. Deze drie aspecten vormen een eenheid en worden in samenhang onderwezen.

Productie

Wanneer het beeldend onderwijs zich richt op de productie, maken de leerlingen zelf beelden en brengen zij hun beeldend vermogen tot ontwikkeling. Hierdoor kunnen ze vormgeven aan wat ze ervaren, voelen en denken: verbeelden. Op deze wijze nemen ze deel aan een vorm van beeldcommunicatie.

Receptie

Bij receptie richt het beeldend onderwijs zich op het vermogen tot beleven, beschouwen en interpreteren van beelden. Onderwijs in het waarnemen en analyseren van beelden leidt tot inzicht in beeldcommunicatie, vooral in relatie tot de persoonlijke en culturele context.

Reflectie

Het beeldend onderwijs wil ook het vermogen tot reflectie ontwikkelen. Het brengt de leerlingen kennis bij van kunst- en cultuurhistorie en vaardigheid in het analyseren van beelden. Tegen deze achtergrond kunnen zij hun eigen vormen van beeldcommunicatie en die van anderen leren ervaren en verstaan, daarover nadenken, praten, schrijven en discussiëren.